

ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНИЙ ГЕРОЙ» ЯК ОДНЕ З КОНЦЕПТУАЛЬНИХ У ВИВЧЕННІ ПРОЦЕСУ МІФОЛОГІЗАЦІЇ ЛІТЕРАТУРНОГО ГЕРОЯ

Тетяна Прищеп 

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

THE CONCEPT OF “CULTURAL HERO” AS ONE OF THE CONCEPTS IN THE STUDY OF THE PROCESS OF MYTHOLOGIZING THE LITERARY HERO

Author: Tetiana Pryshchepa 

Abstract.

The concept of the “cultural hero” holds a significant place within the study of mythologizing the literary hero, providing insights into the complex interplay between culture, literature, and collective identity. This paper explores the multifaceted nature of the cultural hero as a central figure in mythological narratives, examining how cultural values, beliefs, and ideologies shape the portrayal and reception of literary heroes. Drawing upon theoretical frameworks from mythology studies, literary criticism, and cultural anthropology, the paper analyzes the process of mythologizing the literary hero through the lens of the cultural hero archetype. By examining the evolution of cultural heroes across different societies and historical contexts, the paper elucidates the ways in which literary heroes serve as embodiments of cultural ideals and aspirations, reflecting and shaping societal norms, values, and ideologies. Furthermore, the paper explores the role of the cultural hero in perpetuating and challenging dominant narratives, highlighting the dynamic nature of mythological discourse in shaping collective consciousness. Through a nuanced analysis of the cultural hero concept, this paper offers valuable insights into the intricate relationship between literature, myth, and culture, contributing to a deeper understanding of the complex process of mythologizing the literary hero.

ВСТУП

Поняття «культурний герой» відіграє важливу роль у вивченні процесу міфологізації літературного героя, розкриваючи глибинні зв'язки між культурою, літературою та колективною ідентичністю. У цій роботі ми досліджуємо багатогранність культурного героя як центральної фігури в міфологічних наративах, аналізуючи вплив культурних цінностей, вірувань та ідеологій на зображення та сприйняття літературних героїв. Використовуючи теоретичні концепції з області міфології, літературної критики та культурної антропології, ми аналізуємо процес міфологізації літературного героя крізь призму архетипу культурного героя. Шляхом розгляду еволюції культурних героїв у різних суспільствах та історичних контекстах, ми розкриваємо, як літературні герої втілюють культурні ідеали та аспірації, відображаючи та формуючи соціальні норми, цінності та ідеології суспільства. Крім того, ми досліджуємо роль культурного героя у підтримці та викликуванні домінуючих наративів, підкреслюючи динамічний характер міфологічної дискусії у формуванні колективної свідомості. Через детальний аналіз концепції культурного героя, ця стаття пропонує цінні уявлення про складний процес міфологізації літературного героя, сприяючи глибшому розумінню взаємозв'язку між літературою, міфом та культурою.

1. Еволюція культурного героя: від античних міфів до сучасності

Визнаючи те, що поняття «культурний герой» ще не є усталеним ані в літературознавстві, ані в культурології, у ньому є багато смислів, які тлумачаться по-різному, – (про це мова піде далі) ми все ж таки апелюємо до нього у зв'язку з міфом про Франкенштейна. Це обумовлено розумінням «культурного героя» як такого, чий смисловий і емоційний потенціали виводять його за рамки не тільки конкретного літературознавчого твору, а й літератури, перетворюючи на архетип і літератури, і культури суспільства в різні епохи й у різних історико-культурних ситуаціях. Як і інші відомі літературні герої – Дон Жуан, Дон Кіхот, Гамлет, – Франкенштейн стає певним «конвеційно-начальним знаком», у якому те, що означає, варіюється залежно від часу та контексту [16, с. 211]

Сьогодні поняття «культурний герой» перестає бути виключно архаїчною дефініцією. Те, що раніше ототожнювалося з богами, доблесними героями – вершителями подвигів, сьогодні співвідноситься з будь-яким улюбленим літературним героєм або навіть з реальним персонажем, який обраний суспільством на роль духовного лідера. Є декілька факторів, що сприяють становленню літературного образу як культурного героя. Серед них:

- фамільяризація, тобто присвоєння деяких ознак героя масовій культурі й масовій свідомості;
- глобальні проблеми й глобальні дискусії, які вміщуються у семантику образу;
- потенція сутності героя та твору до породження неймовірних смислів.

Джерелом міфологізації та становлення Франкенштейна як культурного героя стала та літературно-міфологічна асоціація, яка втілена Мері Шеллі в заголовку роману. Ототожнюючи Франкенштейна з Прометеєм, культурним героєм багатьох століть, письменниця романтичної пори започатковує історію і Франкенштейна як культурного героя наступних епох. Але міфологічна структура образу Франкенштейна була насичена й іншими змістами, які дозволили розширити та навіть кардинально змінити «прометеївську» семантику. Франкенштейн постає і як символ сміливого вченого, і як символ демонічного початку, якого випустили на волю.

Культурологи, філософи та літературознавці у своїй більшості розуміють під визначенням «культурний герой» ті образи літератури, які в різні часи повторюються в різних народів, авторів, отримуючи оновлені, співзвучні епосу-реципієнту форму та змістове навантаження [13, с. 25]. Культурний герой, включаючись у художні системи конкретних митців, надає цим системам міфологічного забарвлення. Водночас він реалізує свій власний потенціал, тим самим вказуючи на нероздільність мистецтва та життя [10, с. 26]. У кінці ХХ початку ХХІ ст. монстр Франкенштейна став однією з помітних фігур-символів у міфології масової свідомості Заходу та його культурі. У цілому роль масової культури й масової свідомості у виникненні культурного героя у ХХ-ХХІ ст. величезна. Саме масова культура наділяє літературний образ знакового твору в процесі його інтерпретації своїми міфологічними смислами та атрибутами. У випадку з Франкенштейном масова культура, як здається і як буде представлено у подальшому аналізі, зіграла одну з головних ролей у процесі його міфологізації.

Поняття про культурного героя відсилає до міфічної свідомості. У міфічних сказаннях культурний герой – персонаж, дії якого спрямовані на створення чи добування для людей різних культурних цінностей, на зразок вогню, засобів праці; культурні герої навчають обробітку землі, мисливству, мистецтвам, вводять соціальні та релігійні установки [20]. У цьому значенні класичним культурним героєм постає і Прометей, і Франкенштейн, який здобув «вогнь» життя для людства.

Поняття «культурний герой», який перестає бути виключно архаїчною дефініцією, перетворюється на своєрідний індикатор сучасної суспільної

свідомості, а культурні герої давньої міфології, де діють безсмертні боги й доблесні вершители подвигів, були замінені реальними особистостями, які обираються суспільством на роль своїх духовних лідерів або знакових фігур.

З погляду етимології, слово «герой» (ἥρως, *hērōs*) у грецькій мові використовувалося для позначення смертних напівбогів, народжених від богів і наділених видатними здібностями, у першу чергу, величезною силою [10, с. 23]. Культурним героєм можуть бути і боги, і «звичайні» герої, і прості смертні. Деякі культурні герої можуть стати богами, а буває і навпаки, абсолютно безглуздо-хтонічні боги поступово набувають рис і функцій носіїв творчого цивілізаційного початку. Через велику різноманітність витоків культурних героїв та їхні різні міфологічні моделі це явище художньої уяви людини вимагає чіткої дефініції, якої, на жаль, ще немає.

В енциклопедії «Міфи народів світу» під редакцією С.А. Токарева зазначається, що «культурний герой (англ. Culture hero, франц. Heros civilisateur, нім. Heilbringer) – це міфічний персонаж, який видобуває або вперше створює для людей різні предмети культури (вогонь, культурні рослини, знаряддя праці), вчить їх мисливським прийомам, ремеслам, мистецтвам, вводить певну соціальну організацію, шлюбні правила, магичні приписи, ритуали і свята. Через неможливість розділення уявлень про природу і культуру в первісній свідомості культурному герою приписується також участь у побудові світу: виловлювання землі з первісного океану, встановлення небесних світил, регулювання зміни дня і ночі, пір року, припливів і відливів, участь у створенні, формуванні та вихованні перших людей та інше» [10, с. 25].

Поняття «культурний герой», безумовно, потрібно відмежувати від поняття «культ героїв». Так, сучасна дослідниця з Сербії Лада Стефанович зазначає, що культ героїв походить з Давньої Греції, де слово «герой» мало не одне зафіксоване значення. У греків сформувалося два типи героїв: 1) герої як божественні істоти, 2) герої як воїни-звитяжці [25, с. 7]. Перший тип героїв – смертні, яких шанували за великі вчинки та надприродну силу. Такі герої, переважно, ставали героями після смерті. Другий тип героїв – видатні воїни, оспівані в епічній поезії за досягнення на полі бою. Часто героями вони ставали ще за життя, хоча й не рідко – і після смерті в бою [1, с. 121].

Американський вчений Ланс Стрейт, у свою чергу, поділяє культурних героїв на «усних героїв» та «героїв епохи друку». До перших він відносить міфологічних героїв, які описуються переважно клішованими формами (сміливий солдат, прекрасна принцеса), які були відомими завдяки своїм вчинкам [26, с. 49]. Другі – більш земні, набагато численніші, відомі завдяки

своїм ідеям (письменники, вчені та винахідники) [26, с. 50]. Тож культурний герой – це явище фундаментальне, позачасове. Культурні герої утверджуються протягом століть, проходячи через фольклор, сакральні тексти, у них втілюються загальнолюдські цінності й моральні ідеали.

У своїй праці «Предки Прометея (Культурний герой в міфі й епосі)» Є. Мелетинський стверджував, що «в рамках первісного фольклору саме міфи про культурних героїв конденсують позитивний людський досвід, переносять в міфічне минуле досягнення людської думки і праці ... Міфічний культурний герой не бог і, як правило, не об'єкт релігійного культу. Культурний герой може еволюціонувати до бога-творця (тоді первісний міф перетворюється в релігійний міф чи легенду). Але в більшості випадків сакралізації культурного героя не відбувається, і культурний герой стає народно-епічним чином, першим літературно-фольклорним персонажем» [9].

Видатний вчений виділяє одну з головних функцій культурного героя – сприяти світоустрою. Під поняття «світоустрою» можна підвести абсолютно будь-яке людське діяння – як позитивне, так і негативне, як макрокосмічне, так і мікроскопічне. Світоустрій – складова найрізноманітніших діянь, які мають на меті підкорення єдиним й обумовленим законам світу. Насамперед світоустрій полягає в процесі космізації, тобто у можливості подолання хаосу. У глобальному значенні світоустрій – це перетворення хаосу в космос [8, с. 178]. Космізація під силу далеко не кожному герою, але лише культурному герою божественного ряду, до того ж першого, споконвічного покоління культурних героїв – Гільгамешу, Йіме, Прометею, Мауї. Пізніші культурні герої епохи епічного героїзму здатні лише на часткову «космізацію». Процес гармонізації хаосу проявляється в різних аспектах. Це створення світу: від високого, «деміургічного», до цілком земного, «буттєвого».

Але подолання безроздільного хаосу й космізація – лише перший, хоч і найбільш значний акт світоустрою. Культурному герою призначено облаштовувати світ безкінечно. Він повинен позбавити світ від породжень хаосу, тобто від різного роду чудовиськ і ворожих народів. Тому культурний герой виступає в ролі захисника людства. Більшість культурних героїв виділяються саме цією функцією. Але не менш важливою функцією є обдарування людей благами. Прикладом є Прометей, який подарував людям вогонь, їжу, знання.

Потрібно зазначити, що богоборство, суперництво як аспект якостей культурного героя (і це було однією з характеристик Франкенштейна як романтичного героя) спочатку виникає як шаманська риса. «Магічним мистецтвом володіли багато культурних героїв, в тому числі й герої

божественного «статусу»: шумерська Ереду, грецький Прометей, іранський Йіма, скандинавські Локі й Одін, мордовська Тюштян. Богоборська тенденція властива найвідомішим культурним героям, причому культурний герой виступає як супротивник ворожого людям верховного божества. Богоборцем постає і Прометей [6, с. 25-28].

Розмірковуючи про культурного героя, Є. М. Мелетинський зазначає, що він є незмінно «статичним»: може змінитися епоха, у яку він живе, чудовиська, з якими він бореться, але, незважаючи ні на що, Подвижник залишиться переможцем. Сама ж суть, ядро героя не змінюється з часом, змінюється лише сприйняття цього культурного героя все новими читачами та письменниками [7, с. 34]. Міф про Франкенштейна теж перетворюється на певну формулу про вченого, який створює Монстра. Але через вже свою двохсотрічну міфологію із Подвижника, який намагався принести користь людству, Франкенштейн повільно перетворюється на Трикстера, який на меті ставив збагатитися чи підкорити людство. Так станеться з Франкенштейном у деяких пізніших інтерпретаціях міфу про нього.

Герою, за думкою Є. М. Мелетинського, зазвичай протистоїть антигерой, або Трикстер, який був і в історії про Франкенштейна, – Демон. Вчений стверджував, що саме Трикстер спочатку грав першу скрипку в культурно-історичному процесі. З розвитком і розповсюдженням літератури дуже часто саме антигерой стають новими літературними культурними героями (Воланд, Волан-де-Морт, Дракула, Саурон, Джеймс Моріарті, Демон у нашому випадку). Природа Трикстера є непростю, він допомагає примирити наступні культурні бінарні опозиції: «розум – дурість», «життя – смерть», «верх – вниз», «чоловіче – жіноче», «людина – тварина», «хаос – космос» і т.д. [7, с. 39].

С. Березовська зазначає, що образ Трикстера та Подвижника нерідко накладаються один на одного (Прометей «трикстерним» чином викрадає вогонь). Але нерідко трапляється і так, що Подвижник і Трикстер пов'язані родинними зв'язками (Одін – Локі, Франкенштейн – Демон). І вони можуть бути братами-близнюками, і один є антиподом іншого. Відомо, що у Прометея був близнюк Епіметей, «міцний заднім розумом».

Культурні герої як визначальний елемент матриці соціальної поведінки є кристалізаторами ідеалів і трансляторами їх у координатах змістостворювальної діяльності людини. Так, за Є. В. Івановою, «задача культурного героя – постійно діяти в динамічному, позитивному, творчому процесі; у згоді з минулим, сьогоденням і майбутнім, намагатися зберігати те, що сприяє розвитку життя, протистояти тому і руйнувати те, що цьому не сприяє».

Через генезис поняття «культурний герой» виявляється архаїчна й сучасна дефініція, у статиці – через галузі функціонування в різних сферах суспільної свідомості. Якщо раніше культурний герой розглядався як персонаж міфічних оповідань, то з плином часу культурними героями стають герої культових літературних творів. У сучасному літературознавстві виділяють культурного героя (у тому числі й літературного) як такого, хто виходить за рамки міфу, літератури та стає явищем культури, який проникає в різні сфери буття та творчості людства (кіно, театр, музика, реальне життя).

Ця трансформація відображає еволюцію суспільних цінностей і способів комунікації. Культурний герой, будучи спочатку частиною міфологічного світогляду, уособлював колективні уявлення про божественне, природне і людське. Він виконував роль посередника між людьми і надприродними силами, допомагаючи пояснити природні явища та соціальні норми.

З часом, з розвитком писемності і літератури, герої міфів почали перетворюватися на персонажів літературних творів. Класичні літературні герої, такі як Гамлет, Дон Кіхот чи Фауст, почали виконувати подібні функції, але вже у нових контекстах, відображаючи складність людської натури та соціальних взаємин. Вони стали символами певних епох і культурних явищ, зберігаючи зв'язок з архетипами, але одночасно виходячи за межі міфологічних сюжетів.

У XX і XXI століттях роль культурних героїв ще більше розширилася. Герої літератури, кіно, театру та музики стали частиною глобальної культури, їхні образи використовуються у різних медіа та часто перетворюються на символи для широких мас. Супергерої коміксів, персонажі фантастичних саг та детективних історій стали сучасними культурними іконами, які впливають на масову свідомість і стають джерелом натхнення для багатьох поколінь.

Важливо також відзначити, що сучасні культурні герої можуть втілювати соціальні і політичні ідеали, боротися за права та справедливість, стати символами певних рухів або ідеологій. Наприклад, персонажі романів, таких як Гаррі Поттер чи Катніс Евердін, втілюють боротьбу за свободу і протистояння тиранії, стаючи не лише літературними, а й соціальними феноменами.

Культурні герої сьогодення також проникають у реальне життя, впливаючи на поведінку, моду, стиль життя та навіть політику. Їхні образи використовуються у рекламі, популярній культурі, а іноді вони стають натхненниками для реальних соціальних змін. Наприклад, постаті, які виступають за права людини, екологію або соціальну справедливість, можуть знаходити своїх прообразів у літературних або кіногероях.

Отже, дослідження культурного героя як явища культури відкриває нові перспективи для розуміння як минулого, так і сучасного суспільства. Це дозволяє побачити, як змінюються цінності і ідеали, які символи стають важливими у різні епохи і як вони впливають на формування суспільної свідомості. Тому аналіз культурних героїв є важливою складовою вивчення культури, літератури і мистецтва, що сприяє формуванню більш глибокого і толерантного розуміння людського досвіду.

Є велика кількість різних класифікацій культурних героїв. Ми б хотіли навести класифікацію російської вченої Є.В. Іванової, яка запропонувала поділити культурних героїв на «казкових героїв», «легендарних героїв», «билинних або епічних героїв», які є такими ж модифікаціями «культурного героя», як казка, легенда, билина, епос є жанровими трансформаціями міфу.

Протягом XX-XXI століть поняття культурний герой зазнало трансформації. З середини століття науковці починають звертати увагу на проблему селебритизації культури, тобто заміщення героїв «зірками» (наприклад, акторами, музикантами чи діячами шоу-бізнесу). З цього часу виникає нова епоха культурних героїв, які спродуктовані засобами масової комунікації. Подвижники, що заслуговують згадки в рамках сучасної поп-культури – це герої коміксів (Бетмен, Жінка-Кішка, Людина-Павук), у яких переломлюються універсальні тенденції: від Трикстера успадкований антропоморфний вигляд, а від класичного Подвижника – жага справедливості й одержимість подвигами. Зараз масова поп-культура зводить у ранг культурного героя політиків, зірок шоу-бізнесу і т.д. І тому Трикстеру нема кого відтінити. Проте, на думку А. Косарева, «саме в цей час зароджується основоположний для нової культури міф». Так, сучасний міфічний герой пропонує змістові координати, які є орієнтирами в житті людини. На цій підставі Є.В. Іванова виділила такі варіанти сучасних культурних героїв, як «політичний міфічний герой», «ідеологічний міфічний герой», «релігійний герой», «герой засобів масової інформації».

Нові функції та характеристики культурного героя породжує відеокультура XX століття, яка дала суспільній свідомості нові якісні можливості не тільки в області міфотворчості, а й у сфері виробництва масових ідеалів шляхом показу ігрового кіно та телесеріалів та в області візуальної реклами, у якій головну роль грає телевізійна реклама. «Герой реклами» демонструє споживачеві свободу вибору, проте в процесі ідентифікації з улюбленим героєм покупець придбає саме той товар, який рекламує улюблений або вподобаний герой. Міфічні герої в рекламі втілюють у собі яскраві зразки мотивування купівлі того чи іншого товару і є

домінуючими зразками як рекламодавців, так і споживачів. Наприклад, можна на підставі міфічного героя – «блязня-трикстера» – виявити ключовий момент сенсу бренду – «приємно проводити час з тим-то й тим-то товаром». Зовнішній вигляд зберігається (старі змісти замінюються новими), однак внутрішні змісти даного міфічного героя більше не цікаві. Образ героя реклами допомагає людям «діяти сміливо» (Супермени, Герой-космонавт, анімовані герої із надзвичайними здібностями). Дослідники рекламних брендів, наприклад, М. Марк і К. Пірсон, спираючись на стародавні міфологічні праобрази героїв, виділяють такі різновиди рекламних героїв: «творець», «турботливий», «правитель», «коханець», «бунтар», «маг», «простодушний», «шукач» [4, с. 53].

Постать культурного героя є визначною для будь-якої нації чи епохи, адже саме за типом героя можна дізнатися про пануючі суспільні норми, цінності, поняття, ступінь соціального та економічного розвитку. Т. Карлейл зазначав, що поклоніння героям слугує найкращим стабілізатором суспільного й політичного ладу, а сам образ героя належить до архетипічних [2, с. 12]. О. Клапп, у свою чергу, наголошував на тому, що образи героїв (поряд з образами лиходіїв і дурнів) є ключем до колективної психології [23, с. 135].

У XIX-XX ст. міфи про культурних героїв отримують нове життя. Вигадані персонажі літературних творів, сягаючи рівня культурного героя, обростають в середовищі фанатів власною міфологією та атрибутами (наприклад, Йода, Гендальф, Гаррі Поттер).

Ці персонажі стають не лише героями своїх вигаданих світів, але й частиною культурної свідомості, що впливає на різні аспекти повсякденного життя. Їхні образи використовуються в різних формах мистецтва, рекламі, масовій культурі, а їхні фрази, атрибути та вчинки стають частиною повсякденного лексикону та символічного простору.

Наприклад, Гендальф із «Володаря перснів» Дж. Р. Р. Толкіна не просто літературний персонаж, а архетип мудрого наставника, який втілює ідеали мудрості, сміливості та самопожертви. Його образ надихає шанувальників на пошук знань і духовного розвитку, а фраза “You shall not pass!” стала символом непохитної волі.

Гаррі Поттер, створений Дж. К. Роулінг, став не лише улюбленим героєм дітей і дорослих, але й символом боротьби за справедливість, дружбу і любов. Фанатські спільноти, фестивалі, тематичні парки і численні інтерпретації його пригод у різних медіа створюють багатошарову міфологію, яка живе і розвивається незалежно від першоджерела.

Йода з «Зоряних війн» Джорджа Лукаса став уособленням мудрості і духовної сили. Його вчення про Силу резонує з багатьма філософськими і

релігійними традиціями, що робить його образ універсальним і впізнаваним у різних культурах.

Фанатська міфологія, яка утворюється навколо таких персонажів, не обмежується лише обговоренням та аналізом їхніх вчинків і характеристик. Вона включає створення нових історій, фанфіків, мистецьких творів, що розширюють всесвіт оригінальних творів. Фанати часто використовують ці персонажі як інструменти для вираження власних думок, переживань та ідеалів, що сприяє подальшому укоріненню культурних героїв у суспільній свідомості.

Ця інтерактивність і багатогранність робить сучасних культурних героїв надзвичайно впливовими. Вони не лише відображають цінності свого часу, але й активно формують їх, взаємодіючи з суспільством через численні канали комунікації. З їхньою допомогою обговорюються важливі соціальні, політичні та етичні питання, що сприяє формуванню нових ідей і підходів до вирішення проблем.

Також варто зазначити, що сучасні культурні герої часто стають символами для різних соціальних рухів і кампаній. Їхні образи використовуються у боротьбі за права людини, гендерну рівність, екологічну свідомість та інші важливі питання. Таким чином, вони не лише відображають, але й активно впливають на зміни у суспільстві.

Отже, вигадані персонажі, які стають культурними героями, продовжують жити і розвиватися разом із суспільством, залишаючи глибокий слід у культурній свідомості. Вони допомагають нам осмислювати складні питання, надихають на досягнення і зміни, і сприяють формуванню багатого та різноманітного культурного ландшафту.

Підсумовуючи сказане вище, можна прийти до висновку, що у надрах будь-якої епохи визріває свій стереотип мислення, свої ідеали, своє розуміння образу «культурного героя», який знаходить своє віддзеркалення у літературі. Але й сама література впливає на тип особистості епохи. До літературних героїв, які сягають статусу культурного героя, можна зарахувати Гамлета, Отелло, Робін Гуда, Шерлока Холмса, Доріана Грея, Дон Жуана, Дон Кіхота, Голдена Колфілда, барона Мюнхгаузена, Фауста, Франкенштейн та інших.

Кожна епоха висуває своїх культурних героїв, але далеко не кожна дійова особа літератури здатна стати культурним героєм. Визначальними факторами у формуванні цього соціокультурного феномену стають масштаб суспільної рефлексії навколо конкретного суб'єкта культури й спровоковані цією рефлексією активні міфогенні процеси.

Одним з ключових елементів формування культурного героя є його здатність відображати ідеали, цінності та проблеми своєї епохи. Успіх героя як культурного феномену залежить від того, наскільки його образ резонує з актуальними соціальними, політичними та етичними питаннями. Це резонування забезпечує тривалу релевантність героя і сприяє його закріпленню в колективній пам'яті.

Наприклад, образ Франкенштейна у літературі та кіно став символом науки, що вийшла з-під контролю, і моральної відповідальності творця за своє творіння. У XXI столітті цей образ отримав нове життя у контексті обговорення питань біоетики, штучного інтелекту та генної інженерії. Сучасні міфогенні процеси, пов'язані з Франкенштейном, включають у себе страхи і надії, пов'язані з новими технологіями, що робить його образ універсальним і позачасовим.

Масштаб суспільної рефлексії навколо культурного героя також визначається його здатністю до постійного переосмислення і адаптації в різних історичних контекстах. Такий герой часто стає центральною фігурою для різних інтерпретацій, що відображають зміни в суспільних настроях і цінностях. Це забезпечує йому місце в культурному каноні, де він функціонує як постійний об'єкт культурного і художнього осмислення.

Крім того, формування культурного героя вимагає активної участі суспільства у процесі міфотворчості. Це включає літературні, художні, театральні, кінематографічні та інші форми мистецтва, які постійно переглядають і переосмислюють образ героя. Сучасні медіа також відіграють важливу роль у цьому процесі, поширюючи і трансформуючи міфи у глобальному масштабі.

Значну роль у формуванні культурного героя відіграють ідеї та цінності, які він втілює. Герої, що уособлюють боротьбу за справедливість, свободу, любов або інші універсальні цінності, мають більший шанс стати культурними іконами. Вони стають символами для багатьох поколінь, надихаючи людей на досягнення і зміни.

Таким чином, процес формування культурного героя є складним і багатограним. Він включає рефлексію суспільства, активні міфогенні процеси, постійне переосмислення і адаптацію образу в різних контекстах, а також вплив мистецтва та медіа. Це робить культурного героя не лише відображенням свого часу, а й постійним супутником у процесі культурної еволюції людства.

Розмірковуючи про причини звернення до культурних героїв сучасних письменників, хотілося б згадати слова А. Франса, який відмітив, що, «на

жаль, кількість ... сюжетів та комбінацій більш обмежена, ніж здається» [19, с. 280]. Причиною звернення письменників до певних культурних героїв, звісно ж, не тільки в тому, що обмежений в культурній пам'яті людства набір сюжетів та образів. В принципі всі вони про боротьбу добра і зла. Франкенштейн – Прометей Мері Шеллі – герой іншого часу, культури, проте міфологічні паралелі, які простежуються в романі англійської письменниці, підкреслюють ті ж самі колізії, які були актуальними не тільки в часи античності, але й у XXI столітті не втратили своєї гостроти.

Сучасні автори та творці культури активно використовують культурного героя для відображення сучасних цінностей, ідеалів та викликів. Наприклад, у літературі та кіно нерідко з'являються герої, які стикаються з складними моральними дилемами або виступають проти традиційних уявлень про героїзм. Це відображає сучасну складність та розмитість моральних норм у суспільстві.

У сучасному світі культурні герої стають своєрідним дзеркалом для відображення сучасних реалій та цінностей. Вони відображають різноманітні моральні аспекти та проблеми, з якими стикаються люди у цьому складному світі. Такі герої часто виходять за рамки традиційних уявлень про героїзм, і їхні дії можуть викликати суперечки та викликати обговорення суспільних норм. Це свідчить про пошук нових шляхів і способів відтворення героїчного образу в сучасній культурі.

Глобалізація та культурне розмаїття впливають на уявлення про культурного героя у різних країнах та культурних середовищах. Герої з різних культур можуть мати відмінні риси та значення в залежності від культурних контекстів. Це відображається у різноманітності героїв у сучасних медіа, де представлені різні культурні персонажі та їхні історії.

Сучасний культурний герой відіграє важливу роль у формуванні ідентичності та відображенні сучасних соціальних та політичних реалій. Через різноманіття героїв у сучасних творах ми можемо бачити різні аспекти сучасного суспільства, його проблеми та потреби. Попри те, що ми вже зрозуміли значення та вплив культурного героя в сучасному світі, важливо поглянути у майбутнє та розглянути, як цей концепт може змінитися або розвиватися.

Одним із напрямків, які варто розглянути, є вплив технологій, зокрема віртуальної реальності та штучного інтелекту, на створення та сприйняття культурного героя. Технологічні досягнення можуть відкрити нові можливості для створення унікальних героїв та історій, які відображають сучасні реалії та виклики. Також важливо розглянути роль культурного героя у формуванні

молодіжної культури та ідентичності. Зростаюча популярність коміксів, фантастичних фільмів та відеоігор свідчить про великий інтерес молоді до героїчних персонажів та їхніх пригод. Розуміння, як сучасні медіа формують уявлення про культурного героя у молоді, може мати значний вплив на майбутнє розвиток цього концепту.

Важливо продовжувати досліджувати вплив культурного героя на суспільство та культуру в цілому. Розуміння того, як героїчні образи впливають на наші цінності, уявлення та ідеали, допоможе нам краще зрозуміти сучасний світ та розвинути більш глибоке та емпатичне сприйняття культурних реалій.

Погляд у майбутнє на дослідження культурного героя відкриває нові можливості для розуміння та впливу цього концепту на сучасне суспільство. Шляхом подальшого дослідження та рефлексії ми можемо розвивати наше розуміння культурних процесів та сприяти розвитку більш толерантного та освіченого суспільства.

Погляд у майбутнє на дослідження культурного героя відкриває нові горизонти для розвитку цього концепту та його впливу на сучасне суспільство. Одним із напрямків, який варто розглянути, є використання інтердисциплінарних підходів у дослідженні культурного героя. Синтез знань з областей літературознавства, культурології, психології, антропології та інших галузей може допомогти нам краще розуміти складні взаємозв'язки між культурними образами та соціокультурним контекстом.

Також важливо враховувати зростаючу роль цифрових технологій у формуванні та поширенні культурних образів, включаючи культурного героя. Розвиток віртуальної реальності, штучного інтелекту та інших технологій відкриває нові можливості для створення та взаємодії з героїчними образами у віртуальному просторі.

Зокрема, дослідження впливу інтерактивних медіа, таких як відеоігри, на формування культурного героя та ідентичності може стати об'єктом подальших досліджень. Враховуючи активну взаємодію гравців з героїчними образами та сюжетами відеоігор, ми можемо краще зрозуміти роль ігрових медіа у культурному процесі.

Нарешті, важливо звернути увагу на гендерні аспекти культурного героя та його відображення у сучасних медіа. Дослідження стереотипів та ролей героїв у відповіді на сучасні гендерні та соціальні виклики може розкрити нові шляхи для побудови більш рівних та інклюзивних культурних наративів. Підкреслення гендерних аспектів у культурних героях та їх подання у сучасних медіа відіграє важливу роль у формуванні нашого розуміння ролі та взаємодії

між статтями. Дослідження стереотипів і ролей героїв в контексті сучасних гендерних і соціальних викликів може сприяти розкриттю нових перспектив для створення культурних наративів, що більш рівні та інклюзивні. Це важливий крок у напрямку розбудови більш справедливого та представницького світу, де кожна гендерна ідентичність може мати своє місце в культурних виявах та медіа спільноті.

Зважаючи на постійні зміни в суспільстві та культурі, розгляд гендерних аспектів у контексті культурних героїв стає надзвичайно важливим завданням. Розробка більш рівних та інклюзивних культурних наративів вимагає аналізу та переосмислення уявлень про гендерні ролі та стереотипи. Підвищення усвідомленості щодо цих питань та активна підтримка міжгендерної рівності можуть сприяти формуванню більш толерантного та гармонійного суспільства, де кожен може відчувати себе вільно та представленим у культурних проявах.

У погляді в майбутнє на дослідження культурного героя, важливо враховувати широкий спектр факторів, які впливають на його формування та сприйняття у сучасному світі. Подальше дослідження цього концепту може сприяти не лише розвитку науки, а й формуванню більш розуміючого та толерантного суспільства.

Культурні герої відображають цінності, ідеали та прагнення свого часу, тому вивчення їхнього образу дозволяє глибше зрозуміти соціальні та історичні контексти, в яких вони виникають. Сучасні дослідження повинні охоплювати міждисциплінарний підхід, залучаючи антропологію, соціологію, історію, літературознавство та інші галузі знань. Це дозволить побачити різні аспекти формування культурних героїв і їхній вплив на суспільство.

Значною мірою культурний герой є продуктом колективної пам'яті та ідентичності. Він втілює у собі ті риси, які суспільство вважає важливими та вартою наслідування. Водночас, образ культурного героя може бути інструментом політичної та ідеологічної маніпуляції, що вимагає критичного підходу до його аналізу. Вивчення цього феномену допомагає виявляти приховані механізми впливу та формування громадської думки.

Крім того, глобалізація і цифрові технології значно впливають на поширення та трансформацію образів культурних героїв. Інтернет і соціальні мережі стали новими платформами для створення та популяризації цих образів, що дає можливість швидкого та масового поширення інформації. Це відкриває нові горизонти для дослідження, але також вимагає нових методологічних підходів.

На завершення, вивчення культурних героїв не є статичним процесом; воно постійно еволюціонує разом із змінами в суспільстві. Це дослідження

може допомогти краще розуміти динаміку соціальних змін і сприяти побудові суспільства, заснованого на взаємоповазі та взаєморозумінні. Культурні герої залишаються важливими символами, через які суспільство висловлює свої мрії, страхи і надії, і їхнє дослідження є ключем до розуміння як минулого, так і майбутнього.

2. Франкенштейн як культурний герой

Як літературний герой Віктор Франкенштейн М. Шеллі має давній родовід, що бере свій початок від культурного героя-деміурга. Таким героєм-деміургом для Мері Шеллі став Прометей, образ античного титана. Подібно до нього герой роману Мері Шеллі намагається принести свій «вогонь» людству – створити нову расу людей і, як наслідок, принести користь суспільству. Так, в образі Віктора Франкенштейна відбулося злиття семантики античного міфологічного образу Прометея та романтичного героя.

Постать Прометея ще з античних часів ідентифікується з втіленням гуманізму, здатності йти на жертву й подвиг заради інших. Є різні варіанти легенд про Прометея. В одному з них, як відомо, йдеться про викрадений вогонь, який герой приносить у стовбурі тростини і віддає його людям [18]. В іншому варіанті легенд Прометей вивчав астрономію і, користуючись своїми знаннями, зміг добути вогонь [3]. Прометей як типовий герой подібних міфів викрадає вогонь у його володаря (зберігача). Є припущення, що модель історії, у якій розгніваний Зевс позбавляє людей вогню й джерел їжі, а Прометей повертає їх людям, виникла пізніше. Крім вогню, Прометей, як йдеться в перших легендах про нього, подарував людям світ мистецтв. В іншому варіанті легенд Прометей як культурний герой-деміург виліпив людей з глини або ж прикрасив їх, таким чином наділивши різними навичками (такий приклад ми можемо побачити й у первісних міфах австралійців) [9]. У більш пізніх версіях сказання Афіна допомагає Прометею у його діяннях. Вона дає душу людям, яких виліпив Прометей (або в інших версіях Пандорі, зробленої Гефестом, або тим же Прометеем). Як відображення цього зближення образів Афіни й Прометея слід розглядати й міф про кохання Прометея до Афіни. У більш пізньому варіанті міфу Прометей покараний Зевсом саме за любов до Афіни – богині мудрості (а не через викрадення вогню) [3, с. 94]. У деяких варіантах легенд про Прометея він зображується прашуром першої людини – Девкаліона [3, с. 93]. У цьому варіанті Прометей радить Девкаліону і його дружині Піррі врятуватися від прийдешньої повені в човні. У подальшій античній традиції Прометея вважають просвітителем роду людського, родоначальником людської культури.

Сюжети, мотиви, поетичні образи й символи часто повторюються у фольклорі та літературі, і чим архаїчніша ця словесна творчість, тим це повторення частіше [5]. Образ Прометея був потрібний романтичній літературі як уособлення титанічної боротьби проти тиранії, а міф про нього надихав авторів і наступних століть. Для англійських романтиків, які зверталися до сюжету про Прометея, – Байрона, П.Б. Шеллі і М. Шеллі – головним джерелом натхнення слугувала трагедія Есхіла «Прометей Прикутий». Для В. Блейка вихідною точкою концепції дійсності було оновлення міфу про творіння світу. Акт творіння стає вихідною точкою діалектичного розвитку героя. Подальший розвиток міфу про Всесвіт і людину пов'язаний з поняттям «досвіду» – наслідки падіння, поділу, боротьби добра і зла.

Відомий дослідник західної літератури Л. Вольперт зазначає, що Прометей як культурний герой має два сценарії розвитку: 1) культурний герой, який несе знання, світло та цивілізацію та 2) культурний герой, який є борцем проти хаосу та проти влади в ім'я особистості.

Для сказань про Прометея особливим є те, що природні явища та культура не порівнюються одне з одним. Вважається, що головне звершення Прометея – це здобуття вогню як світила (зв'язок із сонцем у низці варіантів) і як засобу для приготування їжі (в одному з варіантів міфу). Письменники бачили та бачать різні змісти в міфі та в суті образу Прометея. Багатозначність міфу про Франкенштейна буде визначена й багатозначністю міфу про Прометея.

Роман Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» є інтерпретацією міфу про творіння, а Віктор Франкенштейн є культурним героєм-деміургом. Вже з назви роману Мері Шеллі, як було зазначено, намічається зв'язок з античним міфом. Так, ремінісценція міфологічного імені, винесена письменницею в заголовок роману, є ключем до інтерпретації, задає «формулу» тексту, установку на співвідношення образів, сюжетних ситуацій з загальновідомим міфом. Основним принципом міфологізації в романі Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» є міфологізація образу головного героя, заснована на спрямованості образу до акту творіння, тяжінні до архетипу культурного героя, який намагається дорівнятися богу-творцю. Саме таким перед читачами й зображується Франкенштейн, який не просто хотів створити нову расу людей (і цим принести користь суспільству), він хотів стати їх Творцем, – сюжет, який з'являється ще у К. Марло й у Гете. Автор підводить читача до думки, що акт творіння (від витворів мистецтва до людини) має бути здійсненим з усвідомленням того, що робиш, в іншому випадку краще залишити свою

ідею, що Франкенштейн і робить, коли нищить подругу свого Монстра. Новизна міфу, створеного М. Шеллі, в тому, як закінчується процес творчості: народжується почуття відповідальності Творця за свою істоту, усвідомлення наслідків відважного вчинку. Так, відкривається новий зміст міфу, який був співзвучний XIX століттю та став надзвичайно актуальним у XX і XXI ст. «На межі XX-XXI століття роман «Франкенштейн» як пам'ятка літератури актуалізує одне з найважливіх питань людства взагалі: чи може добрий намір вченого показати людству дорогу до Раю, чи існують області знання, які людині відкривати рано через її моральну незрілість. А викликана до життя силою авторської уяви постать Віктора Франкенштейна придбала виняткову свободу існування не тільки через цілу літературну плеяду героїв-вчених, але, що є більш значним, акцентуючи увагу на проблемі гуманістичної результативності наукового експерименту» [11, с. 31].

Як і автори філософських романів XVIII століття, М. Шеллі у своєму романі звертається до питань життя, смерті та природи творчості. Дослідники (Т.Н. Потніцева, Т.Г. Струкова) характеризують М. Шеллі як яскраву представницю романтичного філософського роману, у якому авторка намагалась розкрити філософські ідеї за допомогою розгорнутого сюжету і поєднала фантастичне та умовне. Так, образи Уолтона, Франкенштейна й Демона є втіленням трьох варіантів романтичного прагнення до пізнання світу. Людський розум прагне проникнути в таємниці Всесвіту. Уолтон хоче дізнатися таємницю магнітної стрілки, Франкенштейну вдається опанувати силу електромагнетизму, що дозволяє оживити мертву матерію, однак оживим втіленням цієї таємниці виявляється потворний Демон, а сама Істота прагне любові та співчуття свого автора. Трактуючи спробу досягнути таємниці Всесвіту таким чином, М. Шеллі полемізує з теоріями просвітителів про всемогутність розуму та про можливість все пояснити з раціоналістичних позицій. Філософсько-етична проблематика отримала відображення і в очевидних тут мотивах роману виховання, що знайшли відображення в становленні особистості Уолтона, Франкенштейна та Демона.

«Франкенштейн» – це продукт романтичного переосмислення міфу, який існував раніше та стає основою для сучасної неоміфотворчості. Його можна вважати міфом для міфу, а Франкенштейна – культурним героєм, народженим цією міфотворчістю». «Внутрішній рух роману про Франкенштейна, текстова та підтекстова багатозначність порушених проблем здійснюється завдяки синтезу міфологічних і літературних алюзій: міф виявляється пов'язаний з мотивами легенд про доктора Фауста, про створення Голема, з біблійними сюжетами про сотворіння Адама та падіння

Сатани, а також з їх літературними обробками, в першу чергу – з епопеєю Мільтона «Втрачений Рай» [15, с. 266]. «Роман М. Шеллі несе на собі відбитки філософської атмосфери епохи, коли на зміну просвітницькій ідеології прийшла нова романтична філософія. Як і інші романтики, М. Шеллі заперечує правдивість просвітницької теорії про всемогутність людського розуму, який пізнає закони природи, щоб стати її володарем».

Франкенштейн виконав поставлене завдання: подібний до Прометея, він створив нову істоту й вдихнув у неї іскру життя, але, як Прометей, за свої отримані знання він буде покараним. Таким чином, тріумф людського розуму не беззаперечний: творіння вченого не може знайти собі місця в людському суспільстві і через це були скоєні злочини. Першими жертвами нищівної сили Демона стають близькі Франкенштейна: брат, найкращий друг, молода дружина. Так, у міф про творіння з самого початку вплітається мотив руйнування.

У міру розвитку подій стає очевидним, що Франкенштейн не тільки не зміг контролювати своє творіння, але й втратив контроль над власним життям. Постійний страх і переслідування перетворюють його існування на нескінченний кошмар. Демон, створений з найкращих намірів, стає втіленням найбільших страхів і найбільш руйнівних наслідків людської амбіції.

Ця трагедія піднімає важливі питання про етику наукових досліджень і відповідальність творців за свої винаходи. Чи має наука межі, які не можна переступати? Чи може людина, граючи роль Бога, не нести відповідальності за створене нею? Франкенштейн змушує нас замислитися над тим, де закінчуються межі людських знань і починаються небезпечні території, які можуть призвести до катастрофи.

Демон, як втілення невідомого і неприйнятого, також символізує страх перед іншим, чужим. Нездатність суспільства прийняти його стає причиною його агресії та жорстокості. Таким чином, роман звертає увагу на важливість толерантності та розуміння, показуючи, до чого можуть призвести відчуження та страх перед незвичним.

Франкенштейн і його творіння залишаються живим нагадуванням про те, що кожне наукове відкриття несе з собою як можливості, так і ризики. Моральна відповідальність вчених і суспільства загалом за наслідки своїх дій стає центральною темою, яка не втрачає своєї актуальності й у наш час. Історія Франкенштейна попереджає нас про те, що прагнення до знань без врахування етичних наслідків може мати трагічні результати, і що кожна дія має свою ціну.

Роману М. Шеллі «Франкенштейн» властива полеміка як з філософськими трактатами епохи Просвітництва, так і з сучасними письменницькими ідеями романтиків. Дана полеміка є важливою особливістю роману й втілюється на багатьох рівнях тексту. «М. Шеллі руйнує очікування читачів, піддаючи іронічним переосмисленням романтичні категорії й показуючи, наскільки наївними вони стають в умовах всесвітньої катастрофи. Тож, роман «Франкенштейн» – це розвиток однієї міфологічної метафори-образу Прометея.

«Франкенштейн», безперечно, є твором із філософським підтекстом, у якому письменниця не згодна з думкою, що наука може ототожнюватися з релігією. У зв'язку з цим можна дійти висновку, що навіть назва роману «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» є символічною. Мері Шеллі зображує Франкенштейна людиною, яка хоче поставити себе на місце Бога, але, врешті-решт, провалює місію. Цікавим є спостереження вчених про алузію в образі Франкенштейна на образ американського «батька-засновника» Бенджаміна Франкліна, якого ще Кант назвав «Прометеем сучасності» або навіть «другим Прометеем» [24, с. 35]. Н. Мороз так характеризує Б. Франкліна: «Образ Франкліна ідеально співпадає з просвітницькою міфологемою, яка вмістила в себе іпостасію Прометея – викрадача вогню, культурного героя та наставника людства, творця людей». З часом сама постать Бенджаміна Франкліна стає міфологічною, відображення цього можна побачити в романі М. Шеллі. Як і Б. Франклін, Віктор Франкенштейн є трудолюбивим вченим, який вірить у просвітницький ідеал науки. Більше того, сама М. Шеллі знала про експерименти Франкліна й про те, як його називав Кант: зацікавленість його роботами в колі англійських романтиків – Шеллі та Байрона – відома й із їхніх свідчень, і з літературознавчих розвідок.

Твір Мері Шеллі став своєрідним філософським трактатом про життя та смерть, про універсальні ознаки людських стосунків. Так, очевидною стає паралель із сучасним життям, де відсутність тепла, кохання та співчуття роблять людей нещасливими, обумовлюючи їхню тотальну бездушність і байдужість.

Ідея роману розкривається в кількох аспектах – безпосередньо в історії трагічного життя вченого Віктора Франкенштейна, а також у трагедії Творіння, створеного зусиллями Франкенштейна й покинутого ним напризволяще; опосередковано в історії героїв, які стали жертвами вченого і його творіння; і, нарешті, в історії мандрівника, що доповнює основний сюжет. Майстерна побудова сюжету допомагає краще усвідомити зображену

в романі філософсько-психологічну, соціально-етичну драму, що виявляє складні та суперечливі аспекти природи людського інтелекту, душі й моральної волі. Жанрова природа роману складна й включає в себе елементи епістолярного, соціально-психологічного та авантюрно-пригодницького романів.

Як стверджували А.А. Єлистратова, Н.Я. Дьяконова, О.А. Бельський, «Франкенштейн» є одним з перших англійських романів у жанрі наукової фантастики. Загалом похмурі, але з надзвичайно сильною енергетикою оповідь про вченого, неймовірний винахід якого став трагедією для його родини та нього самого, і зараз залишається цікавим та захоплюючим. Не випадково уже в ХХ столітті саме до цього сюжету звернулося багато письменників, а ім'я Франкенштейна, людини, яка створила монстра, але не змогла його подолати, стало загальним. Хоча на всіх рівнях тексту в романі «Франкенштейн» відбувається взаємодія готичного і романтичного, стилістика роману Мері Шеллі, поза сумнівом, видає в ній представника романтизму. Про це свідчать як цікаві, барвисті описи й пафосні внутрішні монологи героїв, так і жива уява автора, яка виявляється в яскравій образності тексту [22, с. 73].

Віктор Франкенштейн насамперед є втіленням культурного героя Подвижника, який мріє про звершення наукового подвигу, і в його відчайдушних бажаннях немає нічого пихатого. Очевидне бажання героя М. Шеллі зробити не тільки велике відкриття, але й підняти людину до рівня богів, створити нове життя і перемогти саму смерть. Але своїм відкриттям Франкенштейн переступає межу дозволеного людині, зухвало вторгається в сферу Бога-творця, тобто здійснює духовний «злочин». Однією з тем, яку намагалася розкрити Мері Шеллі у своєму романі, було зображення кризових станів душі, глибинних філософських причин їх виникнення, та, водночас, рефлексія над метафізичною реальністю, яка змінює особистість.

Англійська письменниця по-своєму розмірковує над проблемою богоборства, намаганні людини зайняти місце Бога-Творця, – все те, що буде в подальшому обіграватися й Р.Л. Стівенсоном у «Дивній історії доктора Джекіла і містера Гайда» (“Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde”, Robert Louis Stevenson, 1886), Оскаром Вайлдом у романі «Портрет Доріана Грея» (“The Picture of Dorian Gray”, 1890), Г. Веллсом у романі «Невидимець» (“The Invisible Man”, 1897) та інші.

Досліджуючи постать Франкенштейна як культурного героя, потрібно виділити «франкенштейнівський міф» як поняття, яке функціонує в літературі й літературознавстві. Воно з'явилося цілком логічно як результат створення

авторського міфу, у якому «... ситуації, образи і мотиви літературних творів, які в силу початкової потужності закладеної в них структурно-змістової домінанти почали активно використовуватися іншими авторами і в процесі подальшого функціонування піддалися своєрідній культурологічній міфологізації» [14, с. 58]. Це стало причиною створення унікального явища авторської природи, яке вже саме становить «первісний код символів, смислів, світоглядних уявлень» (Я. Поліщук). Розмірковуючи над «франкенштейнівським міфом», Б.Р. Напцок зауважує, що «франкенштейнівський міф» «став причиною тлумачення різних проблем людського буття минулого і сьогодення» [12]. У цій же статті автор зазначає, що «фігура Віктора Франкенштейна придбала дивовижну свободу існування, не тільки породивши цілу літературну плеяду героїв-вчених, але, що більш важливо, акцентуючи проблему гуманістичної результативності наукового експерименту» [12]. На думку ще одного вченого, сам роман М. Шеллі «виступає в якості претексту» для інших письменників. Актуалізуючи тему добрих намірів вчених, що, на жаль, приводять до трагічних наслідків, Тетяна Струкова наголошує на тому, що «франкенштейнівський міф відрізняється від долітературного розуміння і відображення світу, коли людина не виділяє себе з природного оточення, надаючи природі антропологічні властивості. Оповідь про Франкенштейна є і продуктом романтичного переосмислення попереднього культурного міфу, і стає основою для сучасної неоміфотворчості. Його можна вважати міфом для міфу» [17]. А образ Віктора Франкенштейна стає загальним щодо нових «вчених-франкенштейнів», які намагаються проникнути за межу дозволеного.

Так, міф про Франкенштейна є, перш за все, літературною, а вже потім кінематографічною можливістю розповісти про одну з масштабних проблем, які з'являться в ХІХ ст. разом з розвитком індустріального суспільства. Ця проблема механізації – страх людини, яку випереджає створена нею технологія і нездатність оволодіти створеним. З появою Франкенштейна відбувається перелом у сприйнятті людиною дійсності. Сам роман «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» – це притча, зміст якої полягає в тому, що наука несе в собі надію людства, і разом з тим вона може стати засобом самознищення [21].

Змістовний потенціал роману невичерпний і щоразу вимагає нової розшифровки та пояснення. Звідси й безліч підходів до інтерпретації, бажання літературознавців побачити та наполягти на «своєму» змісті, який, зрештою, сприяє дезорієнтації реципієнта, розсипанню змістової цілісності твору. Історія Франкенштейна, вигадана Мері Шеллі, давно стала

літературним міфом. Писати роман про Франкенштейна сьогодні – це немов повторювати досвід античних письменників, що ставлять на сцені свій варіант усім відомих сюжетів про Едіпа чи Одиссея. Роман Мері Шеллі – роман-метафора, у якому подана картина світу й людини в ньому. І ця картина настільки майстерна, що з плином часу в ній лише відкриваються все нові й нові грані. Актуальність і популярність роману зростає з кожним десятиліттям.

Процес міфологізації роману розпочався після першої адаптації його для сцени, що стало поштовхом для створення франкенштейніани в кіно, театрі, літературі, живописі та музиці. У його інтерпретаціях ми звернемо увагу на помітні зміни у фабульній схемі та постатей героїв, що обумовлено новим історико-культурним контекстом; утвердження міфу не тільки в сучасному для нього XIX столітті, а скоріше, вписування вже сучасних реалій у міфологічний контекст роману та їх універсалізації.

ВИСНОВКИ

Отже, поняття «культурний герой» як одне з ключових концептів у вивченні процесу міфологізації літературного героя. Розглянувши різні аспекти цього концепту, ми з'ясували, що культурний герой відображає глибокі культурні цінності, ідеали та аспірації, а також відображає соціальні та історичні контексти суспільства.

Перш за все, ми побачили, як культурний герой еволюціонував протягом історії, відображаючи зміни в суспільних нормах та цінностях. Від давніх міфів до сучасних медіа, героїчні образи відображають складні відносини між людьми та їх культурним середовищем.

Крім того, ми розглянули вплив культурного героя на формування ідентичності та свідомості суспільства. Героїчні образи стають символами, які спільнота використовує для визначення своїх цінностей та ідеалів, а також для вираження своїх надій та амбіцій.

Через аналіз роману Мері Шеллі «Франкенштейн» та його інтерпретації в різних культурних контекстах, ми з'ясували, що цей образ відображає глибокі соціокультурні та моральні проблеми, які залишаються актуальними й у сучасному світі.

По-перше, ми розглянули, як Франкенштейн став символом науки та технології, а також нагадуванням про небезпеки переходу кордонів між природним та штучним. Його створення й подальша реакція на нього відображають постійну боротьбу людини зі своїм страхом перед невідомим та надмірними амбіціями.

Далі, ми розглянули різноманітні інтерпретації Франкенштейна у сучасній культурі, включаючи фільми, музику, літературу та інші мистецькі форми. Його образ перетворився на метафору для різних аспектів сучасного життя, від технологічних до етичних та соціальних проблем. Крім того, ми обговорили, як Франкенштейн втілює складність та суперечливість людської природи, а також надії та прагнення до вищих цінностей. Його образ став міфом, який продовжує викликати обговорення та розмірковування щодо сутності людської існування та моральних принципів.

Процес міфологізації роману розпочався після першої адаптації його для сцени, що стало поштовхом для створення франкенштейніани в кіно, театрі, літературі, живописі та музиці. У його інтерпретаціях ми звернемо увагу на помітні зміни у фабульній схемі та постатей героїв, що обумовлено новим історико-культурним контекстом; утвердження міфу не тільки в сучасному для нього ХІХ столітті, а скоріше, вписування вже сучасних реалій у міфологічний контекст роману та їх універсалізації.

Одним із перших прикладів адаптації стала вистава «Життя і смерть Франкенштейна» (1823), яка суттєво змінила акценти роману, зосередившись більше на жахах і страхіттях, ніж на філософських питаннях та моральних дилемах. Цей напрямок був підхоплений і розвинений у кінематографі, де класичні фільми студії Universal Pictures, такі як «Франкенштейн» (1931) та «Наречена Франкенштейна» (1935), зробили монстра культовим персонажем. Ці фільми, хоча і відійшли від оригінального тексту, стали основою для популярного уявлення про Франкенштейна та його творіння.

У ХХ столітті розвиток франкенштейніани відбувався під впливом нових технологічних досягнень і наукових відкриттів. Наприклад, у літературі і кіно з'явилися сюжети, які порушують питання штучного інтелекту і кіборгів, як в романах «Дунайський рубіж» Вільяма Гібсона або фільмі «Термінатор» Джеймса Кемерона. Ці твори вписують міф про Франкенштейна у сучасний контекст, роблячи його універсальним символом небезпеки неконтрольованих наукових експериментів.

Сучасні адаптації роману часто відображають страхи і тривоги, пов'язані з біоетикою та генною інженерією. В таких творах, як фільм «Екз_Машина» (2014) або роман «Винахід Г'юго Кабре» Браяна Селзніка, відбувається переосмислення ролі творця і творіння у світі, де технології можуть змінювати саму природу людського життя.

Крім того, у сучасній культурі Франкенштейн і його монстр стали символами боротьби з соціальною несправедливістю і відчуженням. У

музиці, живописі та театрі ці образи використовуються для висвітлення тем маргіналізації, ідентичності та людських прав. Наприклад, у мюзиклі «Моє серце – чудовисько» (2020) образ монстра використовується для дослідження питань інклюзії та самоприйняття.

Таким чином, Франкенштейніана не лише відображає, але й активно формує культурний дискурс різних епох, вписуючи сучасні реалії в універсальний міф про створення і руйнування. Це свідчить про глибоку і тривалу значимість роману Мері Шеллі, який продовжує надихати і викликати дискусії про межі людських знань, відповідальність та етику наукових досягнень.

Отже, Франкенштейн виявляється важливим культурним героєм, який не лише відображає складні аспекти сучасної людської природи, але й надає нам можливість розмірковувати про наші власні цінності та справжнє значення героїзму. Його образ продовжує залишати слід у літературі та культурі, нагадуючи нам про важливість саморозуміння та глибоких моральних питань, які визначають наше існування.

Тому поняття «культурний герой» виявляється ключовим у вивченні міфологізації літературного героя та відображає глибокі аспекти культурної та соціальної динаміки. Його роль у формуванні та відображенні суспільних цінностей та ідеалів робить його невід'ємною складовою сучасної культури та мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Євтушенко О.М. (2013). *Герой: до проблеми тлумачення поняття*. Держава та регіони. Серія. Гуманітарні науки. № 2-3. С. 121-125.
- [2] Карлейл Т. (2008). *Герої, прочитання героїв та героїчне в історії*. Ексмо, 864 с.
- [3] Лосев А.Ф. (1953). *Олімпійська міфологія у її соціально-історичному розвитку*. Вч. зап. МГПИ. Т. 72. №. 3. С. 93-94.
- [4] Марк М. *Герой та бунтар* (2005). Створення бренду за допомогою архетипів. 336 с.
- [5] Мелетинский Е.М. (1991). *Аналітична психологія та проблема походження архетипічних сюжетів*. Питання філософії. № 10. С. 41-47.
- [6] Мелетинский Е.М. (1992). *Культурний герой*. Міфи народів світу. т. 1. С. 25-28.
- [7] Мелетинский Е.М. (1993). *Палеоазійський міфологічний епос*. Цикл Ворона. Наука. 229 с.
- [8] Мелетинский Е.М. (1996). *Поетика міфу*. Теорія міфу. Наука. 406 с.
- [9] Мелетинский Е.М. (1995). *Предки Прометея (Культурний герой у міфі та епосі)*, 3 грудня http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/melet10/12.php
- [10] *Міфи та легенди народів світу* (2014). Махаон-Україна. 347 с.
- [11] Найдыш В. (2002). *Філософія міфології: Від античності до епохи романтизму*. Гардарики. 554 с.
- [12] Напцок Б.Р. (2012). *Воплощение мифа о Прометее в романе М. Шелли «Франкенштейн, или Современный Прометей»*, 16 лютого <https://cyberleninka.com/article/n/voploschenie-mifa-o-prometee-v-romane-m-shelli-frankenshteyn-ili-sovremennyy-prometey>
- [13] Нямцу А. (1999). *Поетика традиційних сюжетів*. Рута. 176 с.
- [14] Нямцу А. (2001). *Традиція у слов'янських та західноєвропейських літературах (проблеми теорії)*. Рута. 152 с.
- [15] Прищеп Т.В. (2015). *Роман Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» в контексті постмодерністської гри Пітера*. Від бароко до постмодернізму. Ліра. Вип. XIX. С. 264-269.
- [16] Семенко А. (2013). *Гамлет, Марія Магдалина та Меланхолія*. Випадковість та непередбачуваність в історії культури. ТЛУ. с. 211.
- [17] Струкова Т. (2002). *Довге життя роману Мері Шеллі «Франкенштейн»*. 17 березня <http://lit.1september.com/article.php?ID=200202816>
- [18] *Доля людей та суперництво Прометея із Зевсом*. Міфологічна енциклопедія. 13 грудня <http://mifolog.com/books/item/f00/s00/z00000039/st023.shtml>
- [19] Франс А. (1958). *Сад Епікура* Т. 8. С. 283-284.
- [20] Черепанова С.О. (2008). *Філософія родознавства*. Знання. 13 лютого http://pidruchniki.com/1584072020085/kulturologiya/filosofiya_rodosnavstva
- [21] Aldiss B. (1995). *Frankenstein Unbound*. Fiction. London: Pan, 156 p.
- [22] Clair W. St. (1986). *The Godwins and the Shelleys*. The biography of a family. New Literary History. 215 p.
- [23] Klapp O.E. (1948). *The Creation of Popular heroes*. American Journal of Sociology. Sep. Vol. 54. No. 2. P. 135-141.
- [24] Mary Wollstonecraft Shelley (2012). *The Annotated Frankenstein*. Harvard University Press, 400 p.
- [25] Stefanovic L. (2008). *Human or Superhuman : the Concept of Hero in Ancient Greek Religion and in Politics*. Bulletin of the Institute of Ethnography. Vol. LVI (2). P. 7-20.
- [26] Strate L. (1985). *Heroes, Fame and the Media*. A Review of General Semantics. Vol. 42. Spring. P. 47-53.

REFERENCES

- [1] Yevtushenko O.M. (2013). *Heroi: do problemy tлумachennia poniattia*. Derzhava ta rehiony. Serii. Humanitarni nauky. № 2-3. S. 121-125.
- [2] Karleil T. (2008). *Heroi, prochyttannia heroiv ta heroichne v istorii*. Eksmo, 864 s.
- [3] Losiev A.F. (1953). *Olimpiiska mifolohiia u yii sotsialno-istorychnomu rozvytku*. Vch. zap. MHPY. T. 72. №. 3. S. 93-94.
- [4] Mark M. *Heroi ta buntar* (2005). Stvorennia brendu za dopomohoiu arkhetytiv. 336 s.
- [5] Meletynskiy E.M. (1991). *Analychna psykholohiia ta problema pokhodzhennia arkhetypichnykh siuzhetiv*. Pytannia filosofii. № 10. S. 41-47.

- [6] Meletynskiy E.M. (1992). Kulturnyi heroi. Mify narodiv svitu. t. 1. S. 25-28.
- [7] Meletynskiy E.M. (1993). Paleoaziiskiy mifolohichnyi epos. Tsykl Vorona. Nauka. 229 s.
- [8] Meletynskiy E.M. (1996). Poetyka mifu. Teoriia mifu. Nauka. 406 s.
- [9] Meletynskiy E.M. (1995). Predky Prometeia (Kulturnyi heroi u mifi ta eposi), 3 hrudnia http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/melet10/12.php
- [10] Mify ta lehendy narodiv svitu (2014). Makhaon-Ukraina. 347 s.
- [11] Naidsh V. (2002). Filosofiia mifolohii: Vid antychnosti do epokhy romantyzmu. Hardaryky. 554 s.
- [12] Naptso B.R. (2012). Voploshchenye myfa o Prometei v romane M. Shelly «Frankenshtein, yly Sovremennyy Prometei», 16 liutoho <https://cyberleninka.com/article/n/voploschenie-mifa-o-prometei-v-romane-m-shelli-frankenshteyn-ili-sovremennyy-prometei>
- [13] Niamtsu A. (1999). Poetyka tradytsiinykh siuzhetiv. Ruta. 176 s.
- [14] Niamtsu A. (2001). Tradytsiia u slovianskykh ta zakhidnoievropeyskykh literaturakh (problemy teorii). Ruta. 152 s.
- [15] Pryshchepa T.V. (2015). Roman Meri Shelli «Frankenshtein, abo Suchasnyi Prometei» v konteksti postmodernistskoi hry Pitera. Vid baroko do postmodernizmu. Lira. Vyp. XIX. S. 264-269.
- [16] Semenko A. (2013). Hamlet, Mariia Mahdalyna ta Melankholiia. Vypadkovist ta neperedbachuvanist v istorii kultury. TLU. s. 211.
- [17] Strukova T. (2002). Dovhe zhyttia romanu Meri Shelli «Frankenshtein». 17 bereznia <http://lit.1september.com/article.php?ID=200202816>
- [18] Dolia liudei ta supernytstvo Prometeia iz Zevsom. Mifolohichna entsyklopediia. 13 hrudnia <http://mifolog.som/books/item/f00/s00/z0000039/st023.shtml>
- [19] Frans A. (1958). Sad Epikura T. 8. S. 283–284.
- [20] Cherepanova S.O. (2008). Filosofiia rodoznastva. Znannia. 13 liutoho http://pidruchniki.com/1584072020085/kulturologiya/filosofiya_rodoznastva
- [21] Aldiss B. (1995). *Frankenstein Unbound*. Fiction. London: Pan, 156 p.
- [22] Clair W. St. (1986). *The Godwins and the Shelleys*. The biography of a family. New Literary History. 215 p.
- [23] Klapp O.E. (1948). *The Creation of Popular heroes*. American Journal of Sociology. Sep. Vol. 54. No. 2. P. 135-141.
- [24] Mary Wollstonecraft Shelley (2012). *The Annotated Frankenstein*. Harvard University Press, 400 p.
- [25] Stefanovic L. (2008). *Human or Superhuman : the Concept of Hero in Ancient Greek Religion and in Politics*. Bulletin of the Institute of Ethnography. Vol. LVI (2). P. 7-20.
- [26] Strate L. (1985). *Heroes, Fame and the Media*. A Review of General Semantics. Vol. 42. Spring. P. 47-53.